

ZUZANNA KWIATKOWSKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Antropologii i Kulturoznawstwa
e-mail: zuzkwi5@st.amu.edu.pl
<https://orcid.org/0009-0009-3814-7466>

MARIA STRZELECKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Antropologii i Kulturoznawstwa
e-mail: marstr29@st.amu.edu.pl
<https://orcid.org/0009-0004-6205-1521>

<https://doi.org/10.14746/h.2024.1.5>

Sieciowy aktywizm. Oddolne działania w odpowiedzi na konsekwencje dynamicznego rozprzestrzeniania się informacji oraz medialności kryzysów światowych¹

*Network activism: grassroots responses to the consequences
of the dynamic proliferation of information
and media coverage of global crises*

Abstract. *This article aims to characterize grassroots activities in an era of increasingly rapid spread of information and mediatization of conflicts and global disasters. In the current environment, dubbed dense mediaenvironment by Eyal Weizman, new opportunities are being created to build forms of public engagement. Their development is particularly influenced by such phenomena as OSINT, aspects of which are described in the article. The grassroots activities described detail the research methodologies used, based on data and open sources. The contexts of Fortress Europe are also presented, and an analysis is made of the circumstances that resulted in the humanitarian crisis on the Polish-Belarusian border. The following part of the article describes the background of the creation and operation of the wallobserver.eu online platform. It focuses on the problem of archiving media articles leading the narrative around migration situations happening*

¹ Niniejszy artykuł jest rezultatem konkursu Study@research ID-UB: 096, organizowanego przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Opiekunem naukowym projektu jest dr Michał Krawczak. Autor i autorki projektu: Anna Potasznik, Filip Reszke, Maria Strzelecka, Zuzanna Kleban, Zuzanna Kwiatkowska.

on the external land borders of the European Union and the process of its fortification.

Keywords: network activism, media archive, OSINT, factchecking, Fortress Europe, humanitarian crisis, Polish-Belarusian border, wallobserver.eu

1. Rozprzestrzenianie informacji w medialnie zagęszczonym środowisku

Narzędzia cyfrowe i Internet gruntownie zmieniły sposób pozyskiwania, gromadzenia i rozpowszechniania informacji oraz odmieniły ich konteksty². Wprowadzenie World Wide Web w latach 90. XX wieku, a następnie popularyzacja różnego rodzaju platform społecznościowych i smartfonów na początku XXI wieku, spowodowało znaczącą zmianę w kontekście ilości i jakości danych oraz informacji dostępnych publicznie, mających otwarty kod źródłowy³. Zarówno praktyka pozyskiwania informacji, ich utrwalania i przechowywania⁴, jak i rozpowszechniania treści cyfrowych stała się ogólnodostępna i podejmowana często przez niezrzeszone instytucjonalnie osoby, tworzące oddolne struktury⁵. Wraz z rozwojem Internetu, mediów społecznościowych i technologii Big Data można wciąż obserwować szereg przekształceń, zarówno w produkcji, jak i dystrybucji wiedzy⁶, co ma swoje odzwierciedlenie we wzroście ilości informacji w sferze cyfrowej. Wszechobecność i rozkwit ilości dostępnych danych oraz tempo, z jakim są one przesyłane, otwierają nowe horyzonty dla potencjalnych działań typu open source, czyli opierających się na otwartych źródłach.

Również dostępność telefonów komórkowych jest coraz większa⁷, a możliwości rejestracji obrazu i dźwięku stały się niemalże wszędzie codziennością. Szczególnie w miejscach konfliktów telefony zyskują status wysoce istotnego narzędzia, służącego do komunikacji ze światem zewnętrznym, ale również do użytku

² United Nations, University of California, Berkeley (eds), *Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations: A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian law*, New York–Geneva–Berkeley 2022.

³ A. Nguyen, M. Western, *The complementary relationship between the Internet and traditional media: the case of online news and information*, „IR Information Research” 2006, vol. 11, no. 3, s. 2.

⁴ A. Skrabacz, M. Lewińska-Krzak, *Wpływ Rewolucji Cyfrowej na Rozwój Społeczeństwa Informacyjnego oraz Społeczną Wartość Informacji*, „Rocznik Nauk Społecznych” 2022, t. 14(50), nr 1, ss. 119–136.

⁵ S. Baack, *Datafication and empowerment: How the open data movement re-articulates notions of democracy, participation, and journalism*, „Big Data & Society. Centre for Media and Journalism Studies”, University of Groningen, Holandia 2015.

⁶ United Nations, University of California, Berkeley, *Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations...*

⁷ A. Turner, *How many smartphones are in the world?*, „BankMyCell” 2023, <https://www.bankmycell.com/blog/how-many-phones-are-in-the-world> [dostęp: 6.11.2023].

w kontekście dokumentacji aktualnej rzeczywistości. Świadczy o tym na przykład gigantyczna ilość materiałów krążących w mediach społecznościowych z takich miejsc, jak Ukraina czy Palestyna. Aparaty w telefonach rejestrują, zapisują, a dostępność Internetu sprawia, że materiały wizualne mogą zostać szybko udostępnione w sieci. Eyal Weizman wprowadza termin *dense media environment*⁸ („medialnie zagęszczone środowisko”), opisując środowisko nasycone mediami analogowymi, jak i cyfrowymi. Rejestrowane treści momentalnie przechodzą z rzeczywistości zastanej do medialnej, gdzie zaczynają żyć własnym życiem – krążyć po mediach społecznościowych, być przekazywane i rozprzestrzeniane, działając na naszą wyobraźnię i dając pewien, co prawda często wybiórczy, obraz sytuacji⁹.

Często, zwłaszcza w ostatnim czasie pełnym niepewności i konfliktów, Internet jest wykorzystywany do działań pomocowych, które mogą przyjmować różną formę. Działania te mogą przyjmować bardzo różną formę, zaczynając od komunikatorów, takich jak Telegram, w ramach którego istnieją kanały rozprzestrzeniające informacje np. o strajkach kobiet i tym, w jaki sposób podczas nich zostać bezpieczną. Na Instagramie wiele osób dzieli się postami grup działających pręźnie na polu aktywistycznym, takich jak Grupa Granica¹⁰ czy Salam Lab¹¹, chcąc pomóc tym jednostkom dotrzeć z informacją do jak największej liczby odbiorców. Kolejną formą pomocy na odległość są zbiórki charytatywne¹², w swojej sieciowej odsłonie prowadzone m.in. na Facebooku, których celem jest wsparcie organizacji pomocowych działających w sytuacjach konfliktu.

Dostęp do informacji umożliwia członkom i członkiniom społeczeństwa zdobycie wiedzy i umiejętności potrzebnych do podejmowania decyzji o swoich działaniach, które mogą mieć również wpływ na to, co zachodzi w społeczeństwie. Obywatele i obywatelki chcący mieć wpływ na kształtowanie polityki publicznej, potrzebują dostępu do informacji w celu nadzorowania działania swojego rządu i uczestnictwa w procesie politycznym. Z jednej strony Internet stał się przestrzenią równą i demokratyczną dla płynnie poruszających się w niej użytkowników, m.in. poprzez dostęp do platform i forów, pozbawionych jednostronności i asymetrii. Każda osoba ma potencjalny dostęp do tworzenia, i dodawania informacji, co może powodować chaos informacyjny i zaburzenia przekazu. Zjawiska takie jak postprawda, fake newsy i dezinformacja, mające różną skalę i różne cele, często polegają na celowym wprowadzeniu odbiorców w błąd lub powodują dezorienta-

⁸ E. Weizman, *Forensic Architecture: Violence at the Threshold of Detectability*, Zone Books, Nowy Jork 2017.

⁹ R. Canals, *Visual trust. Fake images in the Russia-Ukraine war*, „Anthropology Today” 2022, vol. 38, nr 6.

¹⁰ Instagram Grupy Granica: <https://www.instagram.com/grupagranica/?hl=pl> [dostęp: 6.11.2023].

¹¹ Instagram Salam Labu: <https://www.instagram.com/salamlabpl/?hl=pl> [dostęp: 6.11.2023].

¹² A. Skrabacz, M. Lewińska-Krzak, *Wpływ Rewolucji Cyfrowej...*

cję¹³. Zdobycie informacji na dany temat nie wydaje się trudne, wystarczy konkretną frazę wpisać do preferowanej wyszukiwarki. Wyników, które wyświetlą się na ekranie, może być wiele, mogą one jednak być ze sobą niespójne. W rezultacie zostały wypracowane sposoby i metodologie skupione na weryfikacji informacji, które są regularnie aktualizowane.

Przykładem takiej metodologii stał się OSINT (*open source intelligence*, tłumaczone na język polski jako „biały wywiad”), rozumiany jako zbiór praktyk polegających na kolekcjonowaniu, przetwarzaniu, analizowaniu, klasyfikacji i rozprzestrzenianiu informacji pozyskanych ze źródeł dostępnych publicznie¹⁴. Cyfrowe informacje open source to publicznie dostępne informacje w formacie cyfrowym, które są zazwyczaj odnajdywane w Internecie – medium, do którego znaczna część społeczeństwa ma dostęp, dzięki czemu każda osoba może podjąć się tropienia informacji¹⁵. Wiąże się to również z legalnością procesu ich pozyskiwania¹⁶, rozumianą jako korzystanie ze źródeł, które są dostępne dla każdego obywatela, bez konieczności hackowania lub kradzieży danych, a także niekorzystania z przecieków informacyjnych¹⁷. Metodologia OSINT ma swoje korzenie w Stanach Zjednoczonych, w ramach instytucji Foreign Broadcast Monitoring Service (FBMS), mającej na celu analizowanie mediów zagranicznych, aby zapobiegać potencjalnym atakom terrorystycznym¹⁸. Od początków swojej działalności metodologia białego wywiadu miała za zadanie filtrowanie, przepisywanie, tłumaczenie oraz interpretowanie danych i informacji, a także – co istotne – ich archiwizację. Wraz z rozwojem krajobrazu informacyjnego oraz form medialnych praktyka OSINT również uległa unowocześnieniu. Internet jest aktualnie zdecydowanie głównym, choć nie jedynym, źródłem pozyskiwania różnego rodzaju treści, zmienia się bowiem relacja społeczeństwa do niego – coraz więcej naszego życia ekonomicznego i społecznego przeniosło się do przestrzeni wirtualnej¹⁹. Prezentacja informacji jest również ważną częścią praktyki białego wywiadu. Istotne jest tworzenie kontekstu do danych, które się opracowuje, pozwalającego na późniejsze ich odczytanie.

Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations opisuje profesjonalne standardy, które powinny być stosowane w identyfikacji, gromadzeniu, ochronie, analizie i prezentacji cyfrowych informacji z otwartych źródeł. Sam dokument

¹³ Ibidem.

¹⁴ M. Glassman, M.J. Kang, *Intelligence in the internet age: The emergence and evolution of Open Source Intelligence (OSINT)*, „Computers in Human Behavior” 2012, vol. 28, no. 2, ss. 673–682.

¹⁵ United Nations, University of California, Berkeley, *Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations...*

¹⁶ F. Schaurer, J. Storger, *The Evolution of Open Source Intelligence*, „Journal of U.S. Intelligence Studies” 2013, vol. 19, no. 3, s. 54.

¹⁷ E. Higgins, *Bellingcat: ujawniamy prawdę w czasach postprawdy*, Post Factum, 2021.

¹⁸ F. Schaurer, J. Storger, *The Evolution...*, s. 53.

¹⁹ A. Skrabacz, M. Lewińska-Krzak, *Wpływ Rewolucji Cyfrowej...*

wprowadza wielowymiarowo do metodologii internetowego researchu, docelowo skupiając się na wykorzystywaniu pozyskanych poprzez to działanie danych w międzynarodowych dochodzeniach, dotyczących spraw karnych, jak również łamania praw człowieka²⁰. Nie oznacza to jednak, że jest to jedyna przestrzeń na wykorzystywanie zaprezentowanej metodologii i standardów. Cyfrowe informacje open source obejmują zarówno dane generowane przez użytkowników, jak i dane generowane maszynowo, i mogą obejmować np.: treści publikowane w mediach społecznościowych; dokumenty, obrazy, filmy i nagrania audio na stronach internetowych i platformach wymiany informacji; zdjęcia satelitarne oraz dane publikowane przez rząd.

Dzięki różnorodności danych, zarówno jeżeli chodzi o ich źródła, formę, jak i narrację, którą w sobie zawierają, przestrzeń Internetu staje się bardziej dostępna, demokratyczna²¹. W założeniu każda osoba posługująca się biele narzędziami sieciowymi może mieć dostęp do informacji, może znaleźć dla siebie przekaz lub korzystać z niego w sposób dla siebie najbardziej odpowiedni. Jednak mimo wysokiego poziomu biegłości i płynnego poruszania się w sieci, część jej użytkowników może nie posiadać odpowiednich kompetencji cyfrowych²² lub nie mieć świadomości występowania takich zjawisk, jak bańki informacyjne czy personalizatory treści, oparte często na niezrozumiałych algorytmach²³. W miarę jak możliwości rozpowszechniania wiedzy rosną, pojawiają się także nowe wyzwania: szeroka dostępność danych umożliwia twórcom treści tworzenie dezinformacji i manipulowanie cyfrowymi danymi z niespotykaną dotychczas łatwością²⁴.

Forma i szybkość rozprzestrzeniania się informacji – zarówno za pośrednictwem mediów publicznych, jak i społecznościowych – powoduje, że jesteśmy zalewani gigantyczną ilością obrazów i treści, co wpływa na nasz ich odbiór. Na wielu płaszczyznach konfrontujemy się z obrazami przemocy i sytuacji dziejących się, mogłoby się wydawać, na drugiej stronie świata. Jednak za pośrednictwem Internetu stają się one dla nas bliskie i bardziej dostępne, z jednej strony nas przejmując²⁵, z drugiej zaś odczulając²⁶.

²⁰ United Nations, University of California, Berkeley, *Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations...*

²¹ S. Baack, *Datafication and empowerment...*

²² A. Skrabacz, M. Lewińska-Krzak, *Wpływ Rewolucji Cyfrowej...*

²³ J. Balcewicz, *Spółeczeństwo informacyjne w czasach cyfrowej rewolucji – o zjawisku bańki informacyjnej i jego następstwach*, „Cyberpolicy NASK” 4.10.2019, <https://tiny.pl/dfr61> [dostęp: 6.11.2023].

²⁴ United Nations, University of California, Berkeley, *Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations...*

²⁵ R.R. Thompson, N.M. Jones, E.A. Holman, R.C. Silver, *Media exposure to mass violence events can fuel a cycle of distress*, „Science Advances” 2019, vol. 5, no. 4.

²⁶ B.J. Bushman, C.A. Anderson, *Comfortably Numb: Desensitizing Effects of Violent Media on Helping Others*, „Psychological Science” 2009, vol. 20, no. 3, ss. 273–277.

2. Sieciowy aktywizm: o zjawiskach medialnych używających danych

Internet stanowi otwartą przestrzeń, w ramach której zaczęły tworzyć się oddolne inicjatywy, będące często przedłużeniem działań grup aktywistycznych. Rozwój infrastruktury informacji doprowadził do momentu, w którym zaistniały możliwości praktyk pomocowych nie tylko na miejscu, ale również na odległość. Mechanizmy sieciowe zmieniają możliwości powstawania i funkcjonowania oddolnych inicjatyw poprzez łatwość komunikowania się, jak również możliwość pozyskiwania wiedzy²⁷. Powstaje dzięki temu przestrzeń na nowe rodzaje wykorzystywania zasobów, które osoby o różnorodnym zapleczu mogą wnieść do tworzenia zaangażowanych działań istotnych społecznie²⁸. W kontekście oddolnych praktyk, korzystających z narzędzi związanych z prowadzeniem śledztw za pomocą otwartych danych (OSINT), warto wspomnieć o działaniach takich grup, jak Bellingcat i Forensic Architecture. Obie te jednostki reprezentują przykłady współczesnych cyfrowych ruchów społecznych (*contemporary digital social movement, DSM*)²⁹.

Bellingcat to niezależny kolektyw śledczy, złożony z researcherów i dziennikarzy obywatelskich, których połączyło zainteresowanie działaniami i badaniami open source'owymi³⁰. Agencja została założona w 2014 r. przez Eliota Higginsa, który pod pseudonimem Brown Moses publikował na swoim blogu znajdowane w Internecie szczegóły dotyczące m.in. Arabskiej Wiosny, czyli protestów i konfliktów zbrojnych, które w latach 2010–2012 wybuchły w wielu krajach arabskich³¹. Higgins przeszukiwał ogólnodostępne źródła, jak Google Maps, Google Earth czy media społecznościowe, aby zbadać, co dokładnie dzieje się na miejscu wydarzeń. W 2013 r. ujawnił, za pomocą analizy znajdowanych w mediach filmów, że syryjska opozycja pozyskuje chorwacką broń, którą z kolei przemycą rząd Arabii Saudyjskiej³², a jego odkrycie opublikowano na łamach „The New York Times”. Po rozgłosie, jaki otrzymał, zdecydował się założyć Bellingcat wraz z małą grupą wolontariuszy. Od tej pory kolektyw zdołał ujawnić członków rosyjskiej Federalnej Służby Bezpieczeństwa, którzy – według wyników śledztwa – odpowiadali za zatrucie Aleksieja Navalnego. Członkowie Bellingcat byli również zaangażowani

²⁷ Z. Tufekci, *Social Movements and Governments in the Digital Age: Evaluating a Complex Landscape*, „Journal of International Affairs” 2014, vol. 68, no. 1, s. 1–18.

²⁸ A. Skrabacz, M. Lewińska-Krzak, *Wpływ Rewolucji Cyfrowej...*

²⁹ L. Ryden, *Discursive Warfare: Bellingcat Challenging Dominant Actors*, Gothenburg University Library, Gothenburg 2023.

³⁰ Strona Bellingcat, zakładka „Who We Are”: <https://www.bellingcat.com/about/who-we-are/> [dostęp: 6.11.2023].

³¹ E. Higgins, *Bellingcat...*

³² Dochodzenie w sprawie źródła syryjskiej broni na blogu Brown Moses: <http://brown-moses.blogspot.com/2013/01/evidence-of-multiple-foreign-weapon.html> [dostęp: 6.11.2023].

w ogromną liczbę dochodzeń oraz demaskowań dezinformacji związanych z sytuacjami podczas wojny w Ukrainie³³.

Oprócz OSINT-u Bellingcat pozyskuje informacje również z mniej legalnych źródeł, co jest ich przewagą nad instytucjami państwowymi czy redakcjami prasowymi, jednak nie zaliczają się one do etycznych. Higgins otwarcie mówi, że w dochodzeniach wykorzystują czarny rynek, gdzie do zakupu dostępne są nielegalne wycieki baz danych. Dla przykładu do ujawnienia okoliczności zatrucia Navalnego³⁴, Christo Grozev (naczelný badacz spraw rosyjskich w grupie Bellingcat) wykupił w ten sposób rejestry połączeń telefonicznych oraz rejestry lotów. Inne podobne transakcje odbywają się za pomocą powszechnie używanej w Rosji aplikacji Telegram. Ponieważ sprzedawcy są anonimowi, Bellingcat zapewnia, że weryfikuje informacje na podstawie wielu źródeł i szczegółowo opisuje każdą metodologię, jednak wciąż praktyka ta jest wątpliwa³⁵.

Aspektem pracy grupy wartym zaznaczenia jest publiczne udostępnianie zebranych przez nich narzędzi, kursów oraz porad dla lepszego researchu OSINT-owego w pliku Google Sheets o nazwie *Bellingcat's Online Investigation Toolkit*³⁶, dla osób potencjalnie zainteresowanych ich praktyką i metodologiami. Plik zawiera listę setek narzędzi sieciowych, z zaznaczeniem, czy są darmowe, z dokładnym ich opisem i linkiem dostępu lub możliwością pobrania. Opracowywanie i dzielenie się wypracowanymi metodologiami to często powtarzająca się praktyka oddolnych inicjatyw, opierających się na dostępnych publicznie danych³⁷.

Forensic Architecture to z kolei agencja badawcza mieszcząca się przy Uniwersytecie Goldsmiths w Londynie. Została założona w 2010 r. przez Eyalę Weizmana, mającego zaplecze edukacyjne w dziedzinie architektury. Badacze i badaczki z tej agencji podejmują się działań polegających przede wszystkim na zaawansowanej analizie przestrzennej oraz medialnej w celu prowadzenia dochodzeń w sprawach dotyczących przemocy i prześladowań ze strony państw i rządów, działając we współpracy z organizacjami praw człowieka, organizacjami medialnymi oraz innymi organizacjami pozarządowymi³⁸. Ich praca polega m.in. na rekonstrukcji

³³ Lista dochodzeń związanych z Ukrainą na stronie Bellingcat: <https://www.bellingcat.com/tag/ukraine/> [dostęp: 6.11.2023].

³⁴ Dochodzenie Bellingcat w sprawie wyjaśnienia okoliczności zatrucia Alexeia Navalny'ego: <https://www.bellingcat.com/resources/2020/12/14/navalny-fsb-methodology/> [dostęp: 6.11.2023].

³⁵ M. Roache, *Bellingcat Has Revealed War Crimes in Syria and Unmasked Russian Assassins. Founder Eliot Higgins Says They're Just Getting Started*, „TIME” 2.03.2021, <https://time.com/5943393/bellingcat-eliot-higgins-interview/> [dostęp: 6.11.2023].

³⁶ Plik Google Sheets *Bellingcat's Online Investigation Toolkit*: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/18rtqh8EG2q1xBo2cLNyhIDuK9jrPGwYr9DI2UncoqJQ/edit#gid=118277455> [dostęp: 6.11.2023].

³⁷ S. Baack, *Datafication and empowerment...*

³⁸ A. Brand, *Forensic Architecture: An Interview with Lachlan Kermode*, „Interstices: Journal of Architecture and Related Arts”, Political Matters, 2020.

działań i wydarzeń na podstawie śladów, często fizycznych (np. dziur powstałych po łuskach i kulach), a także bardziej ulotnych, medialnych. Do tych drugich należą filmy wideo, klipy audio, relacje świadków, nagrania z telefonów komórkowych – często znajdowane w przestrzeni internetowej, np. w mediach społecznościowych. Poprzez zestawianie ze sobą wielu różnych punktów widzenia (kamery aparatu dokumentującego, jak również osoby obserwującej wydarzenie)³⁹, łączenia ze sobą różnych form medialnych i mapowania ich w przestrzeni oraz czasie, badacze i badaczki są w stanie zrekonstruować konkretne wydarzenie lub sytuację.

Agencja bardzo aktywnie działa w kwestii udostępniania stworzonych przez nich narzędzi, bazujących na nowych technologiach i technikach śledczych kodów, potencjalnie do wykorzystania przez osoby spoza agencji. Znaczną część swoich śledztw publikują na swojej stronie internetowej, w formie artykułów, wideo oraz interaktywnych platform, przedstawiając wieloaspektowość danej, pojedynczej lub rozłożonej na lata, sytuacji. Projekty i śledztwa, które prezentowane są przez Forensic Architecture, dotyczą przede wszystkim incydentów związanych z łamaniem praw człowieka, instytucjonalnymi formami, często bezkarnej, przemocy czy też zdarzeń z przestrzeni objętej konfliktem. Używając oficjalnych dokumentów, treści medialnych dokumentujących różne formy przemocy, analizują sytuacje związane często z osobami poszukującymi schronienia międzynarodowego w Unii Europejskiej (UE) oraz niehumanitarnymi sposobami zabezpieczania granic przez Unię (*Drift-backs in the Aegean Sea*⁴⁰, *Pushbacks Across the Evros/Meric River*⁴¹, *Pushbacks in Melilla: ND and NT v. Spain*⁴², *Shipwreck at the Threshold of Europe, Lesvos, Aegean Sea*⁴³, *Sea Watch vs the Libyan Coastguard*⁴⁴).

3. Migracje i polityka eksternalizacji granic Unii Europejskiej

Ludzie migrowali i migrują nadal z wielu różnych powodów, do których zaliczają się niepokoje polityczne, wojny, rebelie terrorystyczne, długotrwałe naruszenia praw człowieka, jak również nieadekwatne warunki do życia spowodowane katastrofami naturalnymi i zmieniającym się klimatem. Słowo „migracja” jest obszerne i może odwoływać się zarówno do osób podejmujących decyzję dotyczącą zmiany

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Dochodzenie Forensic Architecture (FA) „*Drift backi na Morzu Egejskim*”: <https://forensic-architecture.org/investigation/drift-backs-in-the-aegean-sea> [dostęp: 6.11.2023].

⁴¹ Dochodzenie FA „*Push backi w Ewros*”: <https://forensic-architecture.org/investigation/evros-situated-testimony> [dostęp: 6.11.2023].

⁴² Dochodzenie FA „*Push backi w Melilla*”: <https://forensic-architecture.org/investigation/pushbacks-in-melilla-nd-and-nt-vs-spain> [dostęp: 6.11.2023].

⁴³ Dochodzenie FA „*Rozbicie statku na progu Europy*”: <https://forensic-architecture.org/investigation/shipwreck-at-the-threshold-of-europe> [dostęp: 6.11.2023].

⁴⁴ Dochodzenie FA „*Sea Watch vs. libijska Straż Przybrzeżna*”: <https://forensic-architecture.org/investigation/seawatch-vs-the-libyan-coastguard> [dostęp: 6.11.2023].

miejsca swojego zamieszkania, jak i do osób, które są do tego zmuszone⁴⁵. W Europie ruchy migracyjne osiągnęły swój szczyt w 2015 r.⁴⁶, kiedy w ciągu kilku miesięcy południową i zachodnią część kontynentu przemierzało około miliona uchodźców. Pochodzili oni przede wszystkim z Syrii, ale także z północnych obszarów Afryki oraz Afganistanu. Niemcy przyjęły wówczas ok. 800 000 z tych uchodźców, podczas gdy pozostałe osoby rozlokowały się przede wszystkim w Austrii i państwach skandynawskich⁴⁷. Zwiększona liczba osób przybywających do UE ujawniła dysfunkcje w reagowaniu na duże ruchy migracyjne, dodatkowo podkreślając niespójność europejskiej polityki migracyjnej. Kraje europejskie zareagowały na różne sposoby, począwszy od budowania infrastruktury bezpieczeństwa na granicach, aby osoby w drodze nie mogły ich przekroczyć, a skończywszy na przyznawaniu azylu wielu osobom i oferowaniu tymczasowych mieszkań, żywności i opieki zdrowotnej.

W ciągu ostatnich 30 lat kraje UE wybudowały ponad 1000 km ogrodzeń granicznych, a jeszcze większa ich liczba jest zaplanowana na najbliższe lata⁴⁸. Liczne kilometry budowanych murów podkreślają podwójne standardy w kontekście polityki Unii, która została założona w celu budowania mostów ponad granicami⁴⁹, ale jednocześnie zaczęła inwestować znaczne sumy w sekurytyzację granic zewnętrznych⁵⁰. Stworzenie strefy wolnego przepływu – strefy Schengen, która osobom znajdującym się w Europie pozwala na płynne przemieszczanie się wewnątrz jej granic, równocześnie spowodowało zaostrzenie problemów związanych z kontrolą zewnętrznych granic⁵¹. Powstanie Schengen niejako przesunęło ciężar odpowiedzialności z dbania i pilnowania granic wewnętrznych na wzmocnienie infrastruktury bezpieczeństwa granic zewnętrznych⁵². Z tego względu granice UE, jak zaznaczają Agnieszka Jelewska i Michał Krawczak, „stały się w ostatniej dekadzie miejscem nowych form przemocy [...], ale także miejscem praktyk radykalnej solidarności, które im się przeciwstawiają”⁵³.

⁴⁵ *Migranci, migracje. O czym warto wiedzieć, by wyrobić sobie własne zdanie*, red. H. Thiolet, Karakter, Warszawa 2017.

⁴⁶ Raport na stronie Pew Research Center „Liczba uchodźców w Europie sięga rekordowej liczby 1,3 milionów w 2015 roku”: <https://www.pewresearch.org/global/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-record-1-3-million-in-2015/> [dostęp: 6.11.2023].

⁴⁷ K. Bachmann, *Kryzys polsko-białoruski i kwestia migracji. Międzynarodowy kontekst i możliwe sposoby zarządzania*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2021.

⁴⁸ J. Rigby, J. Crisp, *Fortress Europe: How 1,800km of walls and fences are keeping desperate migrants out*, „The Telegraph” 20.12.2021, <https://tiny.pl/dfr61> [dostęp: 6.11.2023].

⁴⁹ Treaty of Rome, establishing the European Economic Community, 25 March 1957, <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-of-rome-eec.html> [dostęp: 6.11.2023].

⁵⁰ Umowy dotyczące budowy zapory inżynierskiej na granicy polsko-białoruskiej: <https://www.gov.pl/web/mswia/ochrona-granicy-umowy> [dostęp: 6.11.2023].

⁵¹ J. Castan Pinos, *Building Fortress Europe? Schengen and the Cases of Ceuta and Melilla*, Queen's University, Belfast 2009.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ A. Jelewska, M. Krawczak, *Aesthetics of Radical Truth – Collaborative Media Practices Against Violence* [manuskrypt].

W ostatnich latach zaczęto używać coraz więcej metafor w celu opisanie sytuacji mających miejsce na zewnętrznych granicach UE⁵⁴. Jednym z najczęściej aktualnie używanych pojęć jest „Fortress Europe” lub „Forteca Europa”, niosące w sobie odniesienia do nazistowskiej okupacji kontynentu podczas wojny⁵⁵. Pojęcie to zyskało na popularności w ostatnich kilkunastu latach. Obecnie bardzo często można się z nim spotkać w kontekście stanu polityki migracyjnej UE, i wysoce skomplikowanych procesów o ubieganie się o status uchodźcy na jej terenie⁵⁶. Pojęcie równocześnie odnosi się do fizycznych barier i murów, których liczba znacznie się zwiększyła w ostatnich 30 lat. Stały napływ do Europy osób z Afryki oraz Bliskiego Wschodu pomógł wzmocnić znaczenie i popularność tej metafory, jak również metafor jej pokrewnych⁵⁷.

Budowanie fizycznych barier na granicach, w założeniu mające zmniejszyć liczbę nielegalnych przekroczeń poprzez kierowanie osób do oficjalnych przejść granicznych oraz usprawnić funkcjonowanie straży granicznej, ma równocześnie służyć bezpieczeństwu wewnętrznemu w UE. Mury nie rozwiązują w żaden sposób problemu, jakim jest znaczna liczba osób, która w krajach swojego pochodzenia nie jest bezpieczna. Powoduje jedynie przesunięcie odpowiedzialności w inne miejsca, a często prowadzi do cierpienia niewinnych ludzi, ich obrażeń lub śmierci. Konstrukcje służą jako pretekst w dyskursie medialnym dotyczącym bezpieczeństwa wewnętrznego i konsekwencji z tego wynikających. Mury stają się przejawem siły danego państwa, a jednocześnie płaszczyzną wielopoziomowych konfliktów, symboliczną granicą europejskości, wizualną reprezentacją pojęcia „Forteca Europa”⁵⁸. Unia Europejska uwzględnia w swoich praktykach sekurytyzacji granic coraz nowsze formy przemocy cyfrowej. Przy wzmacnianiu murów i fortyfikacji granic, używane są technologie inwigilacji, np. kamery termowizyjne, sensory ruchu czy drony⁵⁹.

Polska, będąc jednym z krajów leżących na zewnętrznej granicy UE, stała się miejscem nowo wytworzonej ścieżki migracji. Zjawisko to było wywołane napięciem politycznym pomiędzy Białorusią a UE w związku ze sfalszowanymi wyborami prezydenckimi. W październiku 2020 r. UE nałożyła sankcje na Białoruś, co było odpowiedzią na fałszerstwa i jednocześnie na brutalne akty represji wobec pokojowych demonstrantów przez władze. Do czerwca 2021 r. dodano kolejne sankcje, w tym zakaz importu produktów naftowych⁶⁰, jako rezultat nielegalnego

⁵⁴ K. Mitchell, *Migration-Based Hybrid Warfare on Europe's Externalized Borders: Case Studies on Morocco and Belarus in 2021*, Yale University, 2022.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ J. Castan Pinos, *Building Fortress Europe?...*

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Informacja o projekcie ROBORDER i informacje o rozwiązaniach technologicznych na granicach Europy: <https://cordis.europa.eu/project/id/740593/de> [dostęp: 6.11.2023].

⁶⁰ *Sankcje Unii Europejskiej i Polski nałożone na Białoruś w związku z konfliktem zbrojnym w Ukrainie*, „Biznes.gov.pl”, 2023, <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/001587> [dostęp: 6.11.2023].

aresztowania białoruskiego opozycjonisty i blogera, Ramana Pratasiewicza. Został on zatrzymany podczas lotu z Aten do Wilna – podając fałszywą informację o podłożeniu bomby na pokładzie, uziemiono samolot w Mińsku⁶¹. Pod presją Unii, Aleksander Łukaszenka zdecydował się wprowadzić w życie Operację Śluza⁶². Latem 2021 r. władze białoruskie zaczęły organizować wizy oraz loty⁶³ i podróże wewnętrzne, mające na celu ułatwienie tranzytu migrantów z Bliskiego Wschodu do północno-wschodnich granic Unii. Białoruskie służby specjalne i graniczne sprowadzały osoby w drodze pod granice z Polską, Litwą i Łotwą⁶⁴.

Wykorzystywanie migrantów jako narzędzia do wywierania presji na Polskę i inne kraje bałtyckie ma na celu destabilizację sytuacji w regionie oraz wywarcie politycznego nacisku na UE. Stanowi niejako odpowiedź na nałożone na Białoruś sankcje. Dodając kontekstu, Białoruś przygotowywała tę operację już od 2011 r.⁶⁵, kiedy Łukaszenka zagroził UE, że pozwoli tysiącom migrantów z krajów objętych wtedy Arabską Wiosną na przekroczenie granicy. Unia nie wzięła tych gróźb do serca ze względu na istnienie Frontexu, czyli agencji zajmującej się kontrolą zewnętrznych granic unijnych⁶⁶.

Sytuację tę można opisać jako nowy rodzaj wojny hybrydowej za pośrednictwem osób migrujących, które Keiran Mitchell proponuje nazwać *migration based hybrid warfare* („wojna hybrydowa oparta na migracji”)⁶⁷. Działania podjęte przez służby białoruskie stanowią znaczną zmianę w kontekście metodologii związanej z międzynarodową migracją, której, według autora pojęcia, konsekwencje będą odczuwalne przez najbliższe lata⁶⁸.

Termin „wojna hybrydowa” został użyty przez Franka G. Hoffmana w 2007 r., jako „zjawisko nieprzewidywalnej taktyki, której podejmują się państwa w celu wywołania niestabilności, pozostając tuż poniżej progu prawnego”⁶⁹. Białoruś,

⁶¹ A.M. Dwyer, *Urowadzenie i aresztowanie Ramana Pratasiewicza*, „PISM” 24.05.2021, https://www.pism.pl/publikacje/Urowadzenie_i_aresztowanie_Ramana_Pratasiewicza [dostęp: 6.11.2023].

⁶² *Białoruski dziennikarz: „Operacja Śluza” ma wywołać kryzys w krajach, które wspierają białoruską opozycję*, „Dziennik Gazeta Prawna” 26.08.2021, <https://tiny.pl/df56m> [dostęp: 6.11.2023].

⁶³ K. Wasilewski, *Kryzys graniczny. Kto zarabia na migrantach?*, „Tygodnik TVP” 15.10.2021, <https://tygodnik.tvp.pl/56384385/kryzys-graniczny-kto-zarabia-na-migrantach> [dostęp: 6.11.2023].

⁶⁴ B. Fraszka, *Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej: przyczyny, aspekt geopolityczny, narracje*, Warsaw Institute, 23.12.2021, <https://tiny.pl/9kj8m> [dostęp: 6.11.2023].

⁶⁵ *Białoruska „Operacja Śluza”. Starannie przygotowany plan służb*, „InfoSecurity24” 25.08.2021, <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-wewnetrzne/bialoruska-operacja-sluza-starannie-przygotowany-plan-sluzb> [dostęp: 6.11.2023].

⁶⁶ Strona Frontexu „Czym jest Frontex?”: <https://www.frontex.europa.eu/pl/o-nas/czym-jest-frontex/> [dostęp: 6.11.2023].

⁶⁷ K. Mitchell, *Migration-Based Hybrid Warfare on Europe’s Externalized Borders...*

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ F.G. Hoffman, *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Arlington, Virginia 2007.

w kontekście swojej taktyki dotyczącej wojny hybrydowej opartej na migracji, jest krajem tranzytowym. Osoby w drodze nie zatrzymują się w Białorusi, jest ona jedynie miejscem przepływu jednostek, chcących dostać się do przestrzeni UE⁷⁰. Według Krzysztofa Chochowskiego działania białoruskiego rządu miały na celu umocnienie pozycji tego państwa wobec UE, w celu potencjalnych rozmów dotyczących zniesienia nałożonych wcześniej obostrzeń i sankcji. Wywołanie więc kryzysu, używając w tym celu ludzi w potrzebie, jest narzędziem mającym wyprowadzić Białoruś z izolacji międzynarodowej i osiągnąć konkretne cele polityczne. Działania ukierunkowane były na destabilizację sytuacji wewnątrz krajów graniczących z Białorusią – Litwy, Łotwy i Polski, jak również UE. Były więc przejawem działań, które współcześnie określa się mianem wojny hybrydowej⁷¹.

Jedną z metod destabilizacji są kampanie dezinformacyjne prowadzone w mediach – narracji wokół tematu migracji jest wiele, prowadzone są w sposób nieintuicyjny, często informacje traktowane są wybiórczo lub jako narzędzie manipulacji politycznej. Dzieje się to zarówno w narracji tworzonej przez Białoruś na temat Polski i Unii, jak i wewnątrz, przez jednostki działające w ramach bezpieczeństwa państwowego i ruchów migracyjnych w Polsce. Celem tych kampanii medialnych jest przede wszystkim wpływanie na opinię publiczną, wywołanie podziałów w społeczeństwie polskim i europejskim oraz osłabienie jedności i współpracy międzynarodowej⁷².

4. Narzędzia sieciowe wobec Fortecy Europa

Istniejące już narzędzia sieciowe dotyczące sytuacji migracyjnych w Europie często skupiają się bezpośrednio na rozmowach z osobami, które przekroczyły granice, np. pojedynczych osób. Przykładem tego jest platforma Border Violence Monitoring Network⁷³, która skupia się przede wszystkim na dokumentowaniu i raportowaniu przypadków przemocy, naruszeń praw człowieka oraz nielegalnych praktyk stosowanych przez służby graniczne wobec migrantów i uchodźców w europejskich krajach, w tym na granicach zewnętrznych UE. Analizując mapę przypadków przedstawionych przez Border Violence Monitoring Network, widzimy, że organizacja skupia się na ścieżce bałkańskiej, aktywnej przede wszystkim w 2015 r., jednak cały czas pozostającą w użytkowaniu. Głównym celem BVMN jest ujawnianie

⁷⁰ J. Szyszka, *Zjawisko state-sponsored human trafficking na przykładzie Białorusi*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2023, ss. 121.

⁷¹ K. Chochowski, Chochowski K., *Kryzys na granicy polsko-białoruskiej jako przejaw wojny hybrydowej. Aspekty administracyjnoprawne*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2021, t. 13(49), nr 4, Tarnobrzeg, ss. 95–97.

⁷² R. Gönczi, *Dezinformacja jako oręż wojny hybrydowej na granicy z Białorusią*, Warsaw Institute 29.09.2023, <https://tiny.pl/df567> [dostęp: 6.11.2023].

⁷³ Strona internetowa Border Violence Monitoring Network: <https://borderviolence.eu/> [dostęp: 6.11.2023].

oraz zgłaszanie incydentów przemocy i push backów, a także podniesienie świadomości na temat problematyki naruszeń praw człowieka na granicach. Poprzez zbieranie relacji świadków, analizowanie dowodów i publikację raportów, strona borderviolence.eu stara się ujawnić przypadki nadużyć, stosowania siły i innych nieprawidłowości, które mogą mieć miejsce podczas procesu migracyjnego. Celem jest wywarcie presji na odpowiednie instytucje i organizacje, aby zapewnić poszanowanie praw człowieka, humanitarne traktowanie migrantów i uchodźców oraz monitorowanie sytuacji na granicach, tworząc jednocześnie archiwum.

Przykładem sieciowych działań, polegających na zbieraniu informacji w przestrzeni internetowej jako formie oddolnego sprzeciwu, jest Fatal Policies of Fortress Europe⁷⁴. Kampania koordynowana przez UNITED Secretariat w Amsterdamie przedstawia listę oraz interaktywną mapę zgonów, do których doszło przez działania „śmiertelnej polityki Fortecy Europy”⁷⁵. Mapę można dostosowywać według czterech kategorii: kraju śmierci, sposobu śmierci, roku oraz tego, czy zaszła podczas przekraczania granicy, czy na jej skutek (np. w więzieniu lub przez deportację). Na podstawie danych zebranych przez UNITED w latach 1993–2023, udokumentowano co najmniej 52 760 zgonów, a 10 tys. osób będących w drodze nigdy nie odnaleziono. Ich dane gromadzone są na podstawie własnych badań, informacji otrzymanych od 550 organizacji sieciowych w 48 krajach oraz od lokalnych ekspertów, dziennikarzy i badaczy w dziedzinie migracji. Zaktualizowana lista jest corocznie publikowana w pierwszym tygodniu czerwca⁷⁶.

Istnieje również blog fortresseurope.blogspot.com⁷⁷, gdzie autor, Gabriele Del Grande, zbierał historie osób, których droga prowadziła przez jego ojczyznę, Włochy. Autor relacjonował tragedie, do których doszło w latach 1988–2016 przez stopniowe zakotwiczenie się Fortecy Europy. Tworzył reportaże i artykuły, prowadził ogromne archiwum informacji o okolicznościach wydarzeń⁷⁸, jak również filmów nawiązujących do kryzysu (od śledztw CNN w sprawie łodzi płynącej na Lampedusę⁷⁹, po film fabularny o centrach deportacji w Belgii⁸⁰). Uwzględniał także projekty muzyczne twórców⁸¹, którym udało się przekroczyć granicę, tek-

⁷⁴ Strona internetowa UNITED: <https://unitedagainstrefugeedeaths.eu/> [dostęp: 6.11.2023].

⁷⁵ Tłumaczenie z ang. „The Fatal Policies of Fortress Europe” – hasło na głównej stronie platformy UNITED.

⁷⁶ Lista zgonów związanych z fortyfikacją Europy na stronie UNITED: <https://unitedagainstrefugeedeaths.eu/about-the-campaign/about-the-united-list-of-deaths/> [dostęp: 6.11.2023].

⁷⁷ Blog fortresseurope: fortresseurope.blogspot.com [dostęp: 6.11.2023].

⁷⁸ Archiwum wydarzeń na blogu fortresseurope: <http://fortresseurope.blogspot.com/p/la-strage.html> [dostęp: 06.11.2023].

⁷⁹ I. Watson, *Lampedusa's boat people: One man's story*, „CNN” 1.06.2011, <https://tiny.pl/df56j> [dostęp: 6.11.2023].

⁸⁰ Film fabularny *Illegal*: <http://fortresseurope.blogspot.com/2011/07/illegal.html> [dostęp: 6.11.2023].

⁸¹ Lista projektów muzycznych na blogu fortresseurope: <http://fortresseurope.blogspot.com/p/musica.html> [dostęp: 6.11.2023].

sty tłumacząc na język włoski. Niektóre historie oraz poszczególne artykuły Del Grande tłumaczył również na inne języki niż jego ojczysty. Można znaleźć ich aż dwadzieścia, w tym polski.

Obecnie prezentowanie treści dotyczących sytuacji migracyjnej odbywa się poprzez wykorzystywanie portali informacyjnych, stron internetowych różnych organizacji, zarówno rządowych, jak i pozarządowych, oraz platform społecznościowych, takich jak Instagram lub YouTube. Nie ma jednak żadnego narzędzia, które dokumentuje sytuacje przygraniczne w ramach jednego, spójnego interfejsu.

5. Walloobserver.eu – opis platformy cyfrowej

W ciągu ostatnich kilku lat w mediach zaczęło pojawiać się coraz więcej informacji dotyczących sytuacji migracyjnych na granicach UE, których ilość, z perspektywy osób polskojęzycznych, drastycznie wzrosła wraz z konsekwencjami opisanymi wcześniej Operacji Śluza. Narracje w mediach prowadzone są w sposób często niespójny, ilość informacji przytłacza i nie wszystkie istotne fakty są łatwo dostępne. Temat kryzysu humanitarnego na polsko-białoruskiej granicy jest również bardzo upolityczniany⁸². Sytuacja, rozgrywająca się aktualnie na granicy polsko-białoruskiej, nie jest jedynie związana z kontekstem migracji, jest głęboko zakorzeniona w aspektach odnoszących się do polityki, a przede wszystkim dotyczy działań Rosji i Białorusi.

Jednostronność prowadzonych przez państwowe instytucje narracji wzbudziła w nas sprzeciw, w związku z czym zadaliśmy sobie pytanie: w jaki sposób współpracując, jesteśmy w stanie zaadresować problem chaosu informacyjnego związanego z polityką migracyjną UE oraz zwiększyć otwartość i demokratyczny dostęp do wiedzy i informacji? Zapoznając się z praktykami Forensic Architecture, Bellingcat, jak również Border Violence Monitoring Network, i będąc aktywnymi odbiorcami treści, zarówno przekazywanych przez oficjalne kanały jednostek państwowych, jak i oddolnie działające na granicy grupy aktywistyczne, postanowiliśmy podjąć działanie mające na celu stworzenie interaktywnego archiwum przedstawiającego wielowątkowość procesu fortyfikacji i umacniania granic UE. W założeniu skupiamy się na treściach przekazanych do dyskursu medialnego, opierając się wyłącznie na danych z otwartych źródeł.

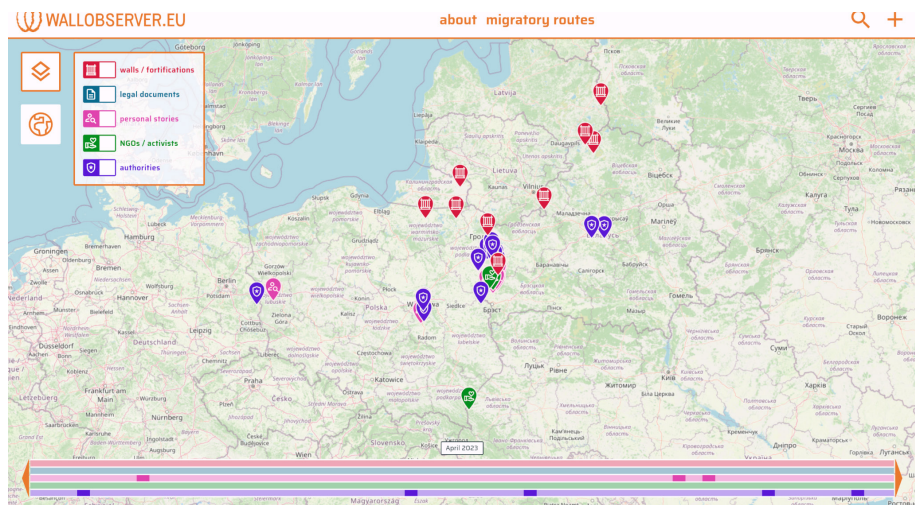
Zbudowana przez nas platforma sieciowa walloobserver.eu służy nam jako narzędzie, w ramach którego prezentujemy przeprowadzone przez nas badania opierające się na praktykach OSINT-owych. Korzystając z metodologii używanej w kontekście innych narzędzi interaktywnych, przygotowanych przez wcześniej

⁸² M. Jas-Koziarkiewicz, *Obraz migrantów w trakcie kryzysu na granicy polsko-białoruskiej w 2021 i 2022 roku w „Wiadomościach” TVP*, „Studia Politologiczne” 2023, vol. 68, nr 2, ss. 341–361.

wymienione grupy, głównym elementem naszej platformy jest mapa Europy, na której przedstawiamy znalezione przez nas informacje, starając się je, w możliwie dokładny sposób, zlokalizować w przestrzeni. Przeglądamy dokumenty, raporty, artykuły medialne, a także wpisy i filmy w mediach społecznościowych. Strona zawiera, zweryfikowane przez nas i organizacje pozarządowe, informacje o strefach granicznych, barierach na granicach UE oraz wewnątrz niej, jak również sytuacje poprzedzające i konsekwencje powstania fortyfikacji. Ilustracja 1 przedstawia stan strony z 6 listopada 2023 (ilustracja 1).

Platforma powoli zapełnia się dostępnymi w mediach informacjami dotyczącymi udokumentowanych historii osób w drodze, praw migracyjnych w UE, jak i wznoszonych ogrodzeń oraz infrastruktury bezpieczeństwa na jej granicach. Zawarte informacje uporządkowane są w różnych kategoriach, obejmujących: mury i zapory graniczne; historie poszczególnych osób, które na własnej skórze doświadczyły procesu przedostawania się do Europy; informacje publikowane przez służby państwowe i krajowe; raporty i historie publikowane przez organizacje pozarządowe, aktywistów i wolontariuszy; oficjalne dokumenty publikowane przez dany kraj lub UE, mające wpływ na sytuację migracyjną.

Zbieramy dokumenty prawne, obserwujemy działania oddolnych inicjatyw i jednostek, które mogą zmieniać migrację w przyszłości, analizujemy wpływ odgórnych decyzji oraz fizycznej infrastruktury na życie wielu ludzi. Naszym celem jest pokazanie wielowarstwowości kontekstów związanych z procesem fortyfikacji zewnętrznych granic lądowych UE, skupiając się na prowadzonych medialnie nar-

Ilustracja 1. Strona wallobserver.eu
 Źródło: <https://wallobserver.eu> [dostęp: 6.11.2023].

racjach. Przeglądamy materiały, które zostały już udostępnione w sieci, korzystając m.in. z oficjalnych dokumentów i stron instytucji państwowych, zestawiając ich artykuły i strategie narracyjne z materiałami przedstawionymi przez organizacje oddolne, działaczy i działaczki pracujących na granicy. Aktualnie skupiamy się na agregacji i analizie danych dotyczących sytuacji kryzysu humanitarnego na granicy Polski i Białorusi. Wszystkie informacje prezentowane na stronie są w języku angielskim.

Nasz proces zbierania danych rozpoczyna się od szerokiego przeszukiwania Internetu, porównywania różnych historii i sprawdzania, czy źródła są wiarygodne. Decydujemy się na dodanie konkretnej informacji do naszej bazy danych, jeżeli bezpośrednio przedstawia lub odnosi się do sytuacji dziejącej się na granicy – procesy te różnią się od siebie w zależności od tego, do jakiej kategorii na naszej stronie będzie należeć dana informacja. W przypadku oficjalnych dokumentów, mających wpływ na sytuację osób znajdujących się na granicy, korzystamy przede wszystkim z oficjalnej strony Dziennika Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej⁸³ lub ze strony Rady Europejskiej⁸⁴. Jednym z naszych głównych źródeł jest również oficjalna strona Polskiej Straży Granicznej⁸⁵, w ramach której kilka razy w tygodniu ukazują się raporty dotyczące liczby prób przekroczenia granicy, z przybliżoną lokalizacją, w której odbyły się zatrzymania osób. Dodatkowo korzystamy z dzienników internetowych, takich jak Gazeta Wyborcza⁸⁶, OKO.press⁸⁷, TVN24⁸⁸, porównując informacje znajdujące się w tych źródłach z raportami Straży Granicznej, informacjami znajdującymi się na kanałach Grupy Granica⁸⁹, Czaban Robi Raban⁹⁰ lub w ramach innych platform.

Zarówno członkowie i członkinie Grupy Granica, Czaban Robi Raban, jak i cały szereg innych osób związanych z oddolnymi inicjatywami działają zarówno bezpośrednio w strefach przygranicznych, jak i aktywnie rozpowszechniając informacje w ramach różnych platform medialnych. Głównymi kanałami używanymi przez oddolnych działaczy i działaczki są YouTube, Twitter oraz Instagram, w ramach których udostępniane są informacje dotyczące działań poszukiwawczych, opowiedane są historie doświadczone przez osoby w drodze, jak również przez aktywistów i aktywistki, którzy próbują pomóc potrzebującym osobom. Przekazywane

⁸³ Strona internetowa Dziennika Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej: <https://www.dzienniku-ustaw.gov.pl/DU> [dostęp: 6.11.2023].

⁸⁴ Strona internetowa Consilium – Rady Unii Europejskiej i Rady Europejskiej: <https://www.consilium.europa.eu/> [dostęp: 6.11.2023].

⁸⁵ Strona internetowa Straży Granicznej: <https://www.strazgraniczna.pl/> [dostęp: 6.11.2023].

⁸⁶ Strona internetowa Gazety Wyborczej: <https://wyborcza.pl/0,0.html> [dostęp: 6.11.2023].

⁸⁷ Strona internetowa OKO.press: <https://oko.press/> [dostęp: 6.11.2023].

⁸⁸ Strona internetowa TVN24: <https://tvn24.pl/> [dostęp: 6.11.2023].

⁸⁹ Instagram Grupy Granica: <https://www.instagram.com/grupagranica/> [dostęp: 6.11.2023].

⁹⁰ Kanał YouTube „Czaban Robi Raban”: <https://www.youtube.com/c/czabanrobiraban> [dostęp: 6.11.2023].

informacje dotyczą również liczby zgonów na granicach, sytuacji związanych ze złamaniami praw człowieka poprzez stosowanie wobec osób w drodze push backów i innych form przemocy przez służby polskie i białoruskie.

Każda informacja, zanim trafi na stronę, jest przez nas streszczana, znajdowane są możliwie najlepiej pasujące punkty GPS. Często niestety nie ma możliwości podania dokładnej lokalizacji, są również sytuacje w których podanie dokładnej informacji może okazać się niebezpieczne dla osób, których ona dotyczy. Nie wydaje nam się to jednak problematyczne, że dana informacja nie zostanie zlokalizowana w sposób w pełni dokładny, a jej położenie zostanie zaokrąglone np. do najbliższego miasta lub wsi.

Do każdej historii pojawiającej się na stronie dodawane są źródła, dzięki którym powstał konkretny wpis. Analizujemy wydarzenie, dowiadujemy się, gdzie i kiedy miało ono miejsce, kto był w nie zaangażowany i do jakiej kategorii należy. Dane wydarzenie lub historia, po dokładnym sprawdzeniu, pojawia się jako pinezka na mapie i jako wydarzenie na osi czasu w ramach naszej platformy.

Ważnym elementem pracy jest umieszczenie linków w Wayback Machine⁹¹ – witrynie skupiającej się na ochronie mediów cyfrowych. Przechowujemy również wszystkie nasze źródła, m.in. zdjęcia, filmy, dokumenty, artykuły, linki do celów tworzenia kopii zapasowych, na dysku flash i w chmurze. Wszystkie udostępniane przez nas informacje pochodzą z ogólnie dostępnych źródeł i każdy użytkownik lub użytkowniczka Internetu może się do nich dostać bezpośrednio lub korzystając z naszej platformy.

Ponowne udostępnianie i wzmacnianie materiałów poprzez pokazywanie ich na stronie może mieć jednak wiele pozytywnych i negatywnych konsekwencji dla autorów i podmiotów tych materiałów. Zdajemy sobie również sprawę, że istnieje wiele opinii na temat wartości i konieczności udostępniania filmów i historii, w których przedstawiana jest przemoc. Aby ograniczyć potencjalne ryzyko i znaleźć równowagę między konkurencyjnymi priorytetami, podczas gromadzenia dowodów staramy się stworzyć zasady, które na tym etapie pracy są przez nas rozwijane i analizowane.

Ważnym założeniem rozwijanej platformy jest otwarcie na dodawanie informacji do rosnącego archiwum. W ramach strony istnieje funkcja pozwalająca osobom odwiedzającym na bezpośrednie skontaktowanie się z nami, jak również podzielenie się linkami do artykułów, które potencjalnie mogą zostać zaprezentowane na stronie. Często informacje na temat granic danego kraju są przede wszystkim dostępne w konkretnym języku, co powoduje, że znajdowanie przez nas informacji dotyczących nie tylko kontekstu polskiego stać się może problematyczne. Celem naszej strony jest pokazanie złożoności, wielopoziomowości i szerszego kontekstu sytuacji związanej z fortyfikacją granic zewnętrznych Unii Europejskiej. Mamy nadzieję, że poprzez szerokie przedstawienie wątków będzie można zaobserwo-

⁹¹ Wayback Machine: <https://archive.org/web/> [dostęp: 6.11.2023].

wać bardziej ogólne tendencje zachodzące aktualnie w kontekście migracyjnym na terenie UE. Nasza platforma staje się pretekstem nie tylko do analizy narracji medialnych prowadzonych wokół tematu dotyczącego migracji, ale służy też jako narzędzie kolektywnego i oddolnego tworzenia wiedzy. Dzięki otwarciu na wkład osób z zewnątrz mamy nadzieję, że strona stanie się płaszczyzną pozwalającą na współpracę, stanowiąc tym samym narzędzie oddolnego oporu.

Literatura

- Baack S., *Datafication and empowerment: How the open data movement re-articulates notions of democracy, participation, and journalism*, „Big Data & Society. Centre for Media and Journalism Studies”, University of Groningen, Holandia 2015.
- Bachmann K., *Kryzys polsko-białoruski i kwestia migracji. Międzynarodowy kontekst i możliwe sposoby zarządzania*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2021.
- Brand A., *Forensic Architecture: An Interview with Lachlan Kermode*, „Interstices: Journal of Architecture and Related Arts Political Matters” 2020.
- Bushman B.J., Anderson C.A., *Comfortably Numb: Desensitizing Effects of Violent Media on Helping Others*, „Psychological Science” 2009, vol. 20, no. 3.
- Canals R., *Visual trust. Fake images in the Russia-Ukraine war*, „Anthropology Today” 2022, vol. 38, no. 6.
- Castan Pinos J., *Building Fortress Europe? Schengen and the Cases of Ceuta and Melilla*, Queen’s University, Belfast 2009.
- Chochowski K., *Kryzys na granicy polsko-białoruskiej jako przejaw wojny hybrydowej. Aspekty administracyjnoprawne*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2021, t. 13(49), nr 4, Tarnobrzeg.
- Czarnota K., Łoboda A., *Periodic report of Grupa Granica on the situation at the Polish-Belarusian border*, Grupa Granica, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, 2023.
- Glassman M., Kang M.J., *Intelligence in the internet age: The emergence and evolution of Open Source Intelligence (OSINT)*, „Computers in Human Behavior” 2012, vol. 28, no. 2.
- Higgins E., *Bellingcat: ujawniamy prawdę w czasach postprawdy*, Post Factum, 2021.
- Hoffman F.G., *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Arlington, Virginia 2007.
- Jas-Koziarkiewicz M., *Obraz migrantów w trakcie kryzysu na granicy polsko-białoruskiej w 2021 i 2022 roku w „Wiadomościach” TVP*, „Studia Politologiczne” 2023, vol. 68, nr 2.
- Jelevska A., Krawczak M., *Aesthetics of Radical Truth – Collaborative Media Practices Against Violence* [manuskrypt].
- Kolbusz P., *Kryzys migracyjny 2015 roku w Europie i sytuacja uchodźców w czasie pandemii – czy kryzys skończył się na dobre i jaki wpływ na migrantów ma epidemia wirusa COVID-19?*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2019.
- Migranci, migracje. O czym warto wiedzieć, by wyrobić sobie własne zdanie*, red. H. Thiollet, Karakter, Warszawa 2017.

- Mitchell K., *Migration-Based Hybrid Warfare on Europe's Externalized Borders: Case Studies on Morocco and Belarus in 2021*, Yale University, 2022.
- Nguyen A., Western M., *The complementary relationship between the Internet and traditional media: the case of online news and information*, „IR Information Research” 2006, vol. 11, no. 3.
- Potyrała A., *Ochrona uchodźców w ustawodawstwie państw członkowskich Unii Europejskiej z Europy środkowej i wschodniej*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2012, nr 1.
- Ryden L., *Discursive Warfare: Bellingcat Challenging Dominant Actors*, Gothenburg University Library, Gothenburg 2023.
- Sankcje Unii Europejskiej i Polski nałożone na Białoruś w związku z konfliktem zbrojnym w Ukrainie*, „Biznes.gov.pl”, 2023, <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/001587> [dostęp: 6.11.2023].
- Schaurer F., Storger J., *The Evolution of Open Source Intelligence*, „Journal of U.S. Intelligence Studies” 2013, vol. 19, nr 3.
- Skrabacz A., Lewińska-Krzak M., *Wpływ Rewolucji Cyfrowej na Rozwój Społeczeństwa Informacyjnego oraz Społeczną Wartość Informacji*, „Rocznik Nauk Społecznych” 2022, t. 14(50), nr 1.
- Szyska J., *Zjawisko state-sponsored human trafficking na przykładzie Białorusi*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2023.
- Thompson R.R., Jones N.M., Holman E.A., Silver R.C., *Media exposure to mass violence events can fuel a cycle of distress*, „Science Advances” 2019, vol. 5, no. 4.
- Tufekci Z., *Social Movements and Governments in the Digital Age: Evaluating a Complex Landscape*, „Journal of International Affairs” 2014, vol. 68, no. 1.
- United Nations, University of California, Berkeley (eds), *Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations: A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law*, New York–Geneva–Berkeley 2022.
- Weizman E., *Forensic Architecture: Violence at the Threshold of Detectability*, Zone Books, Nowy Jork 2017.
- Wenden C.W. de, *Migration and asylum crisis in contemporary Europe*, AECPA, 2017.

Źródła internetowe

- Balcewicz J., *Społeczeństwo informacyjne w czasach cyfrowej rewolucji – o zjawisku bańki informacyjnej i jego następstwach*, „Cyberpolicy NASK” 4.10.2019, <https://tiny.pl/dfr61> [dostęp: 6.11.2023].
- Białoruska „Operacja Śluza”. Starannie przygotowany plan służb*, „InfoSecurity24” 25.08.2021, <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-wewnetrzne/bialoruska-operacja-sluza-starannie-przygotowany-plan-sluzb> [dostęp: 6.11.2023].
- Białoruski dziennikarz: „Operacja Śluza” ma wywołać kryzys w krajach, które wspierają białoruską opozycję*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 26.08.2021 r., <https://tiny.pl/df56m> [dostęp: 6.11.2023].
- Dyner A.M., *Uprowadzenie i aresztowanie Ramana Pratasiewicza*, „PISM” 24.05.2021, https://www.pism.pl/publikacje/Uprowadzenie_i_aresztowanie_Ramana_Pratasiewicza [dostęp: 6.11.2023].

- Fraszka B., *Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej: przyczyny, aspekt geopolityczny, narracje*, Warsaw Institute, 23.12.2021, <https://tiny.pl/9kj8m> [dostęp: 6.11.2023].
- Gönczi R., *Dezinformacja jako oręż wojny hybrydowej na granicy z Białorusią*, „Warsaw Institute” 29.09.2023, <https://tiny.pl/df567> [dostęp: 6.11.2023].
- Rigby J., Crisp J., *Fortress Europe: How 1,800km of walls and fences are keeping desperate migrants out*, „The Telegraph” 20.12.2021, <https://tiny.pl/dfr61> [dostęp: 6.11.2023].
- Roache M., *Bellingcat Has Revealed War Crimes in Syria and Unmasked Russian Assassins. Founder Eliot Higgins Says They're Just Getting Started*, „TIME” 2.03.2021, <https://time.com/5943393/bellingcat-eliot-higgins-interview/> [dostęp: 6.11.2023].
- Turner A., *How many smartphones are in the world?*, „BankMyCell” 2023, <https://www.bankmycell.com/blog/how-many-phones-are-in-the-world> [dostęp: 6.11.2023].
- Wasilewski K., *Kryzys graniczny. Kto zarabia na migrantach?*, „Tygodnik TVP” 15.10.2021, <https://tygodnik.tvp.pl/56384385/kryzys-graniczny-kto-zarabia-na-migrantach> [dostęp: 6.11.2023].
- Watson I., *Lampedusa's boat people: One man's story*, „CNN” 1.06.2011, <https://tiny.pl/df56j> [dostęp: 6.11.2023].

Strony internetowe

- Bellingcat, zakładka „Who We Are”: <https://www.bellingcat.com/about/who-we-are/> [dostęp: 6.11.2023].
- Blog Brown Moses: <http://brown-moses.blogspot.com/2013/01/evidence-of-multiple-foreign-weapon.html> [dostęp: 6.11.2023].
- Blog fortresseurope: fortresseurope.blogspot.com [dostęp: 6.11.2023].
- Border Violence Monitoring Network: <https://borderviolence.eu/> [dostęp: 6.11.2023].
- Consilium – Rady Unii Europejskiej i Rady Europejskiej: <https://www.consilium.europa.eu/> [dostęp: 6.11.2023].
- Dochodzenie Forensic Architecture (FA) „Drift backi na Morzu Egejskim”: <https://forensic-architecture.org/investigation/drift-backs-in-the-aegean-sea> [dostęp: 6.11.2023].
- Dochodzenie FA „Push backi w Ewros”: <https://forensic-architecture.org/investigation/evros-situated-testimony> [dostęp: 6.11.2023].
- Dochodzenie FA „Push backi w Melilla”: <https://forensic-architecture.org/investigation/pushbacks-in-melilla-nd-and-nt-vs-spain> [dostęp: 6.11.2023].
- Dochodzenie FA „Rozbicie statku na progu Europy”: <https://forensic-architecture.org/investigation/shipwreck-at-the-threshold-of-europe> [dostęp: 6.11.2023].
- Dochodzenie FA „Sea Watch vs. libijska Straż Przybrzeżna”: <https://forensic-architecture.org/investigation/seawatch-vs-the-libyan-coastguard> [dostęp: 6.11.2023].
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej: <https://www.dziennikustaw.gov.pl/DU> [dostęp: 6.11.2023].
- Frontex: <https://www.frontex.europa.eu/pl/o-nas/czym-jest-frontex/> [dostęp: 6.11.2023].
- Gazeta Wyborcza: <https://wyborcza.pl/0,0.html> [dostęp: 6.11.2023].
- <https://cordis.europa.eu/project/id/740593/de> [dostęp: 6.11.2023].
- <https://www.gov.pl/web/mswia/ochrona-granicy-umowy> [dostęp: 6.11.2023].
- Instagram Grupy Granica: <https://www.instagram.com/grupapgranica/?hl=pl> [dostęp: 6.11.2023].

-
- Kanał YouTube „Czaban Robi Raban”: <https://www.youtube.com/c/czabanrobiraban> [dostęp: 6.11.2023].
- OKO.press: <https://oko.press/> [dostęp: 6.11.2023].
- Pew Research Center, <https://www.pewresearch.org/global/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-record-1-3-million-in-2015/> [dostęp: 6.11.2023].
- Plik Google Sheets *Bellingcat's Online Investigation Toolkit*: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/18rtqh8EG2q1xBo2cLNyhlDuK9jrPGwYr9DI2UncoqJQ/edit#gid=118277455> [dostęp: 6.11.2023].
- Straż Graniczna: <https://www.strazgraniczna.pl/> [dostęp: 6.11.2023].
- Treaty of Rome, establishing the European Economic Community, 25 March 1957, <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-of-rome-eeec.html> [dostęp: 6.11.2023].
- TVN24: <https://tvn24.pl/> [dostęp: 6.11.2023].
- UNITED: <https://unitedagainstrefugeedeaths.eu/> [dostęp: 6.11.2023].
- Wayback Machine: <https://archive.org/web/> [dostęp: 6.11.2023].

